

Només l'escriptura fragmentària

La publicació de llibres, literaris, polítics o filosòfics, s'estroncà ben aviat, però no la dels articles, continuada fins i tot durant la Guerra Civil, tot treballant amb una nova llibertat, però sota la preocupació dels problemes presents i recents i de les incidències patides o temudes, d'acord amb el que explicava en una carta al diputat rabassaire i amic martorellenc Francesc Riera: «... tens de continuar explicant-me les nostres penes de la vida, que de tant punyents ja comencen a fer bonic [...]. Jo, aquí, treballo més del que puc, perquè moltes vegades els ulls em diuen prou, però jo, aprofitant la ganga de poder dir el que abans no em deixaven dir, procuro fer callar els ulls i anar exposant idees...»¹⁹

El recull ja esmentat d'Enric Cassany és força representatiu del seu ventall temàtic, i dels vehicles periodístics que utilitza, especialment dels dels anys trenta. S'hi pot remarcar l'interès per qüestions cíviques i polítiques, a propòsit de temes i personalitats contraposades (del comunisme al nazisme, de Cambó a Lerroux); el paper concedit a temes musicals, a l'òpera, a intèrprets i a compositors, presidits per Wagner, que no minimitza l'atenció a Monteverdi o a Bach, a Beethoven o a Weber, o a coetanis catalans com Pedrell, Morera o Casals. Destacaria, com per a la música, el recurs sovintejat a l'esfera literària per a reforçar o justificar els plantejaments de la teoria religiosa: així Dante,

19. Carta de Francesc Pujols a Francesc Riera, del 23 d'agost de 1938 (arxiu particular). Sobre aquest dirigent rabassaire i diputat per Esquerra Republicana, cf. PUJOLS, *Articles*, ps. 51-53, i l'obra citada a la nota 7.

Cervantes, Shakespeare, Goethe i Nietzsche li permeten, amb les seves actituds davant del fet religiós, de relacionar poesia, ciència i religió.

El 1926 Francesc Pujols es va fer martorellenc per voluntat pròpia, o gairebé. Llavors, Pujols ja s'havia guanyat la doble característica del personatge que havia volgut posar de manifest davant de la societat que li era pròxima: per una banda l'extroversió pròpia d'un apassionat de la conversa, o del protagonisme en la conversa, i de la vida social, molt limitada tanmateix a uns punts d'encontre neuràlgics (La Punyalada, l'Ateneu Barcelonès); per l'altra, la introversió de qui dedica temps a l'estudi i a la reflexió personal.

La residència martorellenca potser reforçà les possibilitats d'aquest darrer vessant, que mai no desbancà l'altre, perquè Pujols no solament no es desvinculà del seu món barceloní, fins que la Guerra Civil l'ensorrà definitivament, sinó que aquest món es traslladà esporàdicament a Martorell, amb la presència més o menys ostensible dels seus amics, especialment Pla i Sagarra. I fins i tot s'amplià amb noves tertúlies i relacions estables i culturalment heterogènies, en què podien coincidir la curiositat mig escèptica mig oportunista, l'adhesió acrítica o maldestra i l'apropament receptiu i no apriorístic. En aquesta nova situació, Pujols, bé que sense la llibertat ni les oportunitats de la Prada de Conflent i del Montpeller reportats per Bladé i Cirici, exercí les seves qualitats didàctiques, la seva brillantesa i agudesia expositiva i la seva amabilitat alhora selectiva i exquisida.

MANUEL JORBA

Iconografia planiana, per Marina Gustà

Aviat farà vint anys que «Els Marges» publicaven un inèdit planià: els *Fragments d'una autobiografia*, datats el 1973.¹ El text es feia valer, baldament fos l'enèsima vegada que Pla recordava els seus orígens i que ho fes també altre cop amb la mitificació, mistificació i desmemòria habituals. Es feia valer sobretot perquè volia compendiar tota una vida literària en unes quantes pàgines per donar-ne una imatge global i, alhora, fixar-ne el sentit

històric, clau del propi valor assumit amb convicció per l'autor i demanat a la posteritat. La posició exògena respecte a una tradició dominant, la humilitat retòrica, el desmenjament i el desinterès per la consideració pública suposada a la figura de l'escriptor –tot plegat elaborada exhibició de mèrits diferencials– convergien en una anecdòtica justificació argumental: segons els *Fragments*, Josep Pla havia «entrat» en la «literatura» per carambola –sense voler, vençut per cansament davant la insistència d'un editor porfidiós i molt més segur que ell mateix de les seves possibilitats. La fabulació sobre el passat convertia el contenciós planià entre pe-

1. «Els Marges», núm. 5 (octubre de 1975), ps. 67-85. La data de 1973 apareix a l'*Obra completa*, vol. xxxii (Barcelona 1977), ps. 589-649, on es publica el text amb el títol de *Notes autobiogràfiques*.

riodisme i literatura en la història d'un corresponsal que, pels volts de 1925, duia a París una vida plàcida i regalada; assetjat per l'editor aventurer, acabà, però, cedint a la insistència i autoritzant la publicació d'un llibre amb uns quants articles seus que el mateix editor s'havia permès de retallar: «[...] estava content de la vida que feia exercint el periodisme. Vivia a París i viatjava per Europa. Què podia demanar més? Donada la meua limitació, era impossible. És el cas que vivia llavors a París modestament i discretament. Però tot això també s'acabà llastimosament i sense tenir-hi art ni part. Vaig haver d'entrar en la literatura catalana. Us imagineu una cosa més trista?»²

No penso cansar amb el traçat paral·lel de la versió planiana i de la realitat –fins on podríem documentar-la– d'un aprenentatge, amb les dificultats per a trobar sortida editorial a una voluntat que, desmarxada i tot, era inequívocament la de ser escriptor. I de ser-ho també (potser hauríem de dir *sobretot*) en el vessant públic d'incidència en l'opinió i en el consum. L'ocasió d'aquells *Fragments* era de les darreres que Pla tindria per a anar adequant a la pròpia actualitat els gruixos d'una imatge de contorns antics i només en part inamovibles. Feia més de cinquanta anys que el doll autobiogràfic que ara s'anava acabant havia començat a adquirir consistència literària i consciència d'ell mateix en la creació d'un personatge públic del qual Pla mateix anava veient el sentit tot just –i la referència no és només cronològica– quan el regnat orsià iniciava la davallada. Aquells primeríssims esbossos d'imatge, bastant anteriors a la «trista» publicació de *Coses vistes* el 1925, i bastant desconeguts, mereixen com a mínim la ullada curiosa que mesura el camí fet amb l'única impressió de la distància.

Després d'haver emulat mestres i models (Ors amb preferència) en els començaments més reculats i comarcals de la seva vida periodística, de pontificar i maldar per mostrar-se segur i convençut de la doctrina (la d'Action Française després de la de l'imperialisme prاتيà), Josep Pla emprèn el camí que l'acabarà duent del desig de guia al relativisme més pragmàtic. Ben bé en els orígens del procés, que el períple periodístic per la postguerra europea aviat encarrilarà, hi ha el ràpid entrenament, a cavall de 1919 i 1920, en l'assiduitat de la col·laboració fixa a «La Publicidad», la qual, alhora que li fa adquirir destresa sobretot en la redacció en caste-

llà fa inevitable la creació d'una veu pública que l'identifiqui, cristallització conjunta d'un estil i d'una posició davant la realitat; aquella realitat, és clar, que a Pla li toca de presentar i que és, en els primers mesos al diari, la cultural i literària, amb la funció social de l'intel·lectual i de l'artista com a tema sovintejat en les ressenyes que hi publica.

Una d'aquestes ressenyes ens interessa especialment si mirem d'establir com i quan va adquirint forma la imatge que, a desgrat de l'individualisme i la independència que s'hi volen definidors, ha d'anar perfilant i ajustant la caracterització d'un model d'intel·lectual en correspondència amb paisatges polítics –el de Catalunya, el d'Europa– que ja no són els d'abans de la guerra. La ressenya en qüestió, que gosem situar en el punt d'origen de la llarga llista d'*Ersätze* planians, on s'apleguen des d'autoretrats sospitosos fins a ficcions reconegudes (i no pas menys inquietants), és molt més interessant per aquest motiu que no pas com a comentari d'un llibre concret que, al capdavall, hi fa només de pretext.³ És interessant, per començar, que ja el 1919 Pla acari francament dos models d'intel·lectual i mostri preferència molt poc velada per un d'ells. I és simptomàtic que els identifiqui correlativament, segons una «*división general de los hombres*» que respon a dues formes de vida antitètiques, amb l'home de família i amb el rellogat. El primer aviat és dibuixat: té en l'àmbit domèstic un camp perfectament definit per a exercir-hi els impulsos de domini i satisfer-hi la imaginació; amb aquestes necessitats cobertes, esdevé, en el camp professional, «*gobernable con suma facilidad*», i és, com a intel·lectual, «*el generalizador, el de las excursiones históricas, el erudito vacío y amable, el artista oficial, el profesor numerario*». El rellogat és tota una altra cosa.

Tot al llarg de l'obra de Josep Pla, el motiu de la dispesa és ocasió d'intrigues còmiques reversibles en misèries massa normals per a ser tràgiques.⁴ La nòmina generosa de personatges que s'hi apleguen multiplica un tipus amb patent de recurrència i representació, i fa que una colla de característiques s'encalcin en un contrallum d'urgència: solitari, desarrelat, mistificador per supervivència abans que per malícia, fent equilibris entre la marginalitat i el ridícul d'una norma es-

3. Era una novel·la de Blasco Ibáñez, *Los enemigos de la mujer*. La ressenya aparegué a l'edició nocturna de «La Publicidad» (27-xii-1919).

4. El volum ix (Barcelona 1957) de les *Obras completas* publicades per Selecta es titulava indicativament *Cases de dispesas. La vida amarga (Obra completa, vol. vi, Barcelona 1967)* recull ara la majoria de les narracions sobre aquest tema.

2. J. PLA, *Fragments d'una autobiografia*, op. cit., p. 70.

trafeta, entre la ingenuïtat i l'escepticisme, o derivant amb facilitat cap al cinisme i el grotesc... El narrador que ens presenta aquests personatges mig s'inclou en la tipologia, mig se n'aparta, però se'n serveix sempre per donar plasticitat desdramatitzadora a una visió de l'individu tan desencisada com comprensiva. Bastant abans, però, de l'elaboració pròpiament literària –narrativa– d'espai i personatge, en el text de 1919 que comentem Pla traça per primer cop el perfil del rellogat com a imatge de l'intel·lectual independent, contradictori i incòmode. Mancat d'un objecte lícit i real per dominar –l'univers familiar–, el rellogat recorre a la imaginació, «*construye en sí mismo el bergantín que no tiene*» i tendeix a la dispersió i a la fantasia melangiosa: «*El realquilado es un hombre complejo e incatalogable. Es infantil, cínico, perruno, perezoso, propiamente enamorado, versátil, orgulloso de su desequilibrio, franciscano y amigo de las hormigas, del sol y de los cazadores. Gusta y se complace en la farsa y la facecia de la mascarada humana. Enemigo del ruido, gusta del imperceptible de la lluvia cayendo en los cristales, del que hace el viento al pasar por los árboles y gusta sobre todo ir por el campo en los atardeceres de otoño y encender unas grandes silenciosas fogatas delante del crepúsculo de color de zumo de naranjas y de aguas moradas y malvas. Es un poco violento, irrespetuoso por sistema y le gusta, sobremanera, ser mandado discretamente. Por otra parte, nutre constantemente y por doquiera su posibilidad de sorpresa y de entusiasmo.*» Per això potser no en té prou amb la contemplació: «*A veces, empero, el realquilado no se contenta con la ilusión pura, sino que quiere poner un dique a su melancolía con la acción. Surge entonces el hombre que juega con la sorpresa, que convierte su entusiasmo en industria o en algo nocivo, simplemente.*» Amb una certa independència de la conclusió («*los intelectuales de esta clase son los capaces de llevar encima una tradición y de abrir las ventanas de un renacimiento*»), sembla que ens trobem davant del primer autoretrat que Pla exposa a la visió del públic, encara que ho faci amb la discreció d'una tercera persona i amb el pretext d'un arquetipus. Hi ha, si més no, retrats posteriors que reprenen elements d'aquesta caracterització.

Un d'ells, igualment distanciat per mor d'objectivisme hipercrític, és el d'un personatge, «Santaniol», que Pla converteix en l'emissari, a finals de 1921, d'una crisi desdibuixada i permanent, amb components de tota mena: personals, professio-

nals i, sobretot, morals. Acció i contemplació, sinceritat i cuirasses, certes i inseguretats, i sobretot algunes referències d'identificació fàcil, descriuen una biografia amb molts punts de contacte amb la de l'escriptor. No serà sobrer que en recordem el que més pot interessar per adonar-nos com la representació social i literària, pública, és sentida sovint per Pla com una màscara que, tanmateix, costa d'arrençar-se –i que potser no es vol arrancar del tot.

En els dos anys passats des d'aquella descripció de l'intel·lectual-rellogat, Josep Pla s'ha consolidat en el periodisme: la corresponsalia de París, intermitent però llarga (uns sis mesos), n'ha estat la causa principal. En tornar-ne, no triga a fer amb Estelrich un viatge a Mallorca (febrer de 1921), que empalma amb l'anada a Madrid (fins a l'abril), igualment reflectida en cròniques. Des d'aleshores i durant pràcticament un any, s'està a Palafrugell o a Calella, amb les inevitables escapades a Barcelona. I és ben significatiu que aquest recés sigui, en bona part, matèria dels articles que van apareixent a «La Publicidad»: una combinació peculiar de lirisme intimista i costumisme distanciat i destructor de tòpics, un personatge –un «jo»– que fluctua entre la voluntat d'immersió en la vida de poble, la solitud contemplativa i el silenci de la lectura a la vora del foc; i que entre llibre i paisatge confessa que ha començat a escriure uns contes... Lluny de penyes i redaccions, fos en la vida rural, però –l'atmosfera de contradicció l'envolta sempre– temptat per la política i la polèmica. Pla és, en aquells moments, diputat provincial, i en certa manera el recés sembla confirmar el que havia declarat quan, el juny de 1921, havia estat nomenat candidat: que no pensava renunciar a res d'allò que li era propi. La lògica d'una personalitat dividida entre la tendència atàvica a la immobilitat i l'aspiració de canvi producte de la superposició cultural el justificava: «*En una época teleológica, yo no sería candidato. En una época como la actual, hay que enfocarlo todo y exprimirlo todo para que dé una cantidad suficiente para envenenar el aburrimiento y el tiempo.*» La independència, doncs, està prou garantida: «*La tragedia de mucha gente es no poder ser independiente. La tragedia de unos cuantos más, entre los que modestamente me incluyo, es no poder entregarse a algo con las manos y los pies atados. Todo es biología. Y lo único noble es no querer burlar la biología con la dialéctica.*»⁵ La indepen-

5. *Conciencia de un candidato*, «La Publicidad», edició nit (14-vi-1921).

dència literària té, en darrer terme, les mateixes arrels. I Pla en farà professió, amb to combatiu, per la mateixa època que escriu els textos que més amunt he descrit, un grup dels quals aniran a parar a *Coses vistes*. Formant part, doncs, del mateix cúmul de «decisiones», la irrupció crítica de 1921 s'adreça a la base ideològica del noucentisme partint de consideracions sobre la llengua literària. La irresponsabilitat política de primar una literatura de cenacle, buida i retòrica, ha provocat, segons Pla, una situació de decadència, de la qual només és possible de sortir amb la subversió de valors: naturalitat, veritat, vida, són mots que es repeteixen en el que no és sinó una defensa del realisme que ha d'aconseguir «eficacia social» al preu, si cal, de la incorrecció.⁶

Per bé que les dades que hem donat són una reducció ben esquemàtica dels elements que hi pesen, sembla prou evident que el 1921 és una frontissa decisiva en la trajectòria de Josep Pla. La creació –per destruir-lo i redimir-lo– de l'heterònim «Santaniol» no fa més que confirmar-ho:⁷ Pla hi projecta, per assumir-les, totes les seves contradiccions, només justificades per l'antidogmatisme que ara és la seva única guia.⁸ I li atribueix representació generacional: «Santaniol», mort aquell octubre a vint-i-cinc anys, «tenia las taras y caidas suficientes para representarnos con cierta exactitud a los de su edad». Dipositari dels papers del difunt, «J.P.» –que és qui signa els tres articles que en parlen– els anomena «las memorias de Santaniol» i defensa davant el seu amic «X», que creu que no tenen cap interès, la utilitat de donar-los a conèixer: es tracta d'«un montón de notas y de confesiones de bastante interés. Santaniol comenta en ellas las nociones centrales de la vida, anota datos biográficos, traza croquis y anécdotes»;

el beneficiari pensa publicar el material «sin orden alguno. Santaniol no amaba ni la composición ni la estructura». Tot plegat, la descripció feta s'ajusta bé als textos que Pla escriu per a «La Publi» durant la tardor i l'hivern d'aquell any.

«Santaniol» és la representació de la consciència ambivalent de l'escriptor. Així, la valoració de «X» en destaca els aspectes negatius: el traspassat alternava la ingenuïtat i la neurastènia, i tan aviat brandava el dogmatisme anacrònic com apostava per la incertesa; era «un divagador indolente y perezoso que no interesó nunca a nadie. [...] No tenía base literaria alguna y escribía de cualquier manera. Era mistificador, sabía administrar una falsa humildad y no creo que tuviera sentido moral alguno». D'això, per a «X», n'hi ha una prova definitiva: «Y cuando le hicieron diputado provincial, dudé del poco talento que creo que tuvo... ¡Tener la pachorra de ser diputado provincial!» La defensa, «J.P.» la basa en el reconeixement de tots els defectes de «Santaniol», ja que són, precisament, allò que dóna valor a la seva vida i a la seva obra: «No sabía, es cierto, ni el griego ni el latín, ni tenía una base retórica, ni una formación filosófica cerrada, ni un gusto por la historia, ni era erudito, ni buen conservador, ni tenía la debida admiración por los oradores y poetas. Reconozco que le faltaba casi todo, y que en su obra lo que no es puro plagio es un balbuceo angustioso, un constante caminar a tientas, una serie de movimientos inseguros, lamentables. Pero no creo que fuera absolutamente tonto. No deja de ser aventurado apostar por Santaniol no teniendo otra base más fuerte que ésta. Pero quizás esta misma timidez le hubiera hecho producir, con el tiempo –y por casualidad, os lo concedo– un buen trozo de literatura.» Perquè tanmateix tenia qualitats, creu el seu amic: «Era en primer lugar un voraz lector. Luego aspiraba, hacia todo lo posible para ordenar sus conocimientos, según un plan orgánico. Luego no era obcecado, ni fanfarrón, ni hablaba de sí mismo ni le importaba un pito la opinión ajena. Tenía un odio profundo por el lugar común, no tenía la preocupación de acertar y en las empresas en que se metió procuró investigar y hurgar por su cuenta y riesgo.»

La confessió autobiogràfica, finalment, ofereix la tercera versió del personatge tan «objectivament» presentat. En una nota que «J.P.» transcriu, «Santaniol» explica la història de la imatge de seguretat i entusiasme amb què s'havia mostrat en públic, i la decisió d'abandonar-la que finalment prengué: «He defendido en una cierta época de mi vida la mixtificación como sistema de vida y la insinceridad

6. Aquesta primera declaració sobre la seva posició literària es desenvolupa al llarg d'una sèrie de quatre articles a l'edició de nit de «La Publicidad»: *Sobre el estilo* (27-ix-1921), *Comprensión de una novela rusa* (28-ix-1921), *El último libro de cuentos de Soldevila* (30-ix-1921) i «La vida nua» de Luis Valeri (4-x-1921). Carles Soldevila, «Myself», va contestar-li en una sèrie de *Hojas de diario* a l'edició de matí del mateix diari (*Carta abierta a José Pla*, i, 2-x-1921; ii, 4-x-1921; iii, 5-x-1921; iv, 6-x-1921; v, 7-x-1921; vi, 9-x-1921). Pla va dir-li l'última paraula a *Debates literarios. Contestación a Carlos Soldevila «Myself»*, «La Publicidad», edició matí (13-x-1921).

7. El personatge protagonitza un tríptic d'articles publicats en dies successius: *Las memorias y confesiones de nuestro amigo Santaniol. Diseción de Santaniol, Defensa de Santaniol i Nota de Santaniol sobre la mixtificación*, respectivament a «La Publicidad», edició nit (5, 6, 8-xii-1921).

8. De molt pocs dies després que es publicuessin els articles sobre «Santaniol» és aquesta afirmació: «Yo soy dogmatofago. Ante un dogma hago lo que los cristianos hacen, según Averroes, con su Dios: me lo como.» (*Francia. La retórica y el individualismo*, «La Publicidad», edició nit, 20-xii-1921).

como técnica literaria. Me arrepiento de haber sostenido lo primero, pero creo que en literatura la insinceridad es el único camino [...] de evitar la vaciedad romántica y el clasicismo verbal.» La història del misticificador és la de la víctima del propi joc: «El hombre dado a mixtificar —es decir, a dar el timo en buenas palabras— llega por vía de sugestión y con absoluta buena fe a mixtificarse ante sus propios ojos. Intenta la introspección, como se dice ahora, pero en el fondo de sus sensaciones confunde lo que hay y lo que no hay.» Un cop ha triat el model (en aquest cas el de «ciudadano pícaro, socarrón, generoso de conversación y parco en sentimentalismos»), es posa el «colorete» i actua: «se entusiasma a cada paso por las cosas que menos le importan o hace como que se entusiasma. Y cuando los demás se lo creen, se regocija, como si hubiera hecho algo gordo y subversivo. Pero entonces, sin darse cuenta, el colorete se le desvanece y le queda en las mejillas un poco de humedad descolorida.» I ha de tornar a començar. Fins que —«Santaniol» no explica per què va decidir-ho— abandona el sistema; aleshores, juntament

amb el maquillatge, desapareixen també la fredor i la llestesa amb què, inconscient ja de l'artifici, es protegia. I només queda la pura veritat de la indigència: «Cuando dejamos el sistema de mixtificación, nos pasó lo mismo que al romper con los tres o cuatro dogmatismos con los cuales rompimos, y nos pasó que nos crujieron todos los huesos. Y la noche del rompimiento, nos pareció que estábamos en la intemperie, que nos chorreaba el sombrero y que no teníamos ni un céntimo.»

Tan vaga i ambigua com es vulgui, és la confessió certificada d'un canvi. Un canvi que sembla bastant lògic de relacionar amb els mesos de retir empordanès i els textos que en surten. Al capdavant, Josep Pla disposa del que no va concedir a «Santaniol»: «lo que le faltó a Santaniol fue tiempo. [...] Murió joven, llegó tarde y no pudo ver más que las dos sextas partes y unas décimas de la función.» A Pla li quedaven seixanta anys per veure tot el teatre del món. I no gosàrem pas afirmar que no tornés a maquillar-se per intervenir-hi.

MARINA GUSTÀ

Sebastià Juan Arbó i la crisi d'uns models culturals en la Catalunya dels anys 30,* per Josep M. Balaguer

Entre finals del 1932 i principis del 1933, es va constituint a Barcelona un nucli de joves escriptors, d'origens bastant diferents, que donarà lloc al que ells mateixos en diran la «penya de l'Euzkadi». El grup, a més, té contactes amb la colla de pintors que gira al voltant del marxant Joan Merli, però sobretot amb Grau Sala.

* Aquest treball ha rebut un ajut de la DGICYT n.º PB 91-0498.

1. «Després d'aquells set anys, el panorama tenia, per a nosaltres, alguna cosa de miracle. Políticament èrem més conscients i, per tant, més forts. Culturalment podia establir-se un cens considerable. Diaris, revistes, editorials en llengua catalana, sense malaguanys arrauxaments romàntics, progressaven sobre bases racionals i sòlides.

»Una «penya» al Cafè Euzkadi, que no sé per què ara se'n diu «Navarra», es trobava incorporada, jo diria per naturalesa, a aquest normal procés.

»Però, particularment, ¿Què ens unia entorn d'aquella taula? A uns quants, l'edat, haver pertangut a una mateixa promoció universitària i una decidida vocació per les lletres; a d'altres, com jo mateix, simplement concomitancies literàries amb aquell grup. Però per damunt d'aquests lligams tan forts en ells mateixos, una solidaritat ens acoblava: sentir-nos història viva d'un país que, sovint, les circumstancies, fins i tot certes circumstancies provocades des de l'interior, tendien a desnaturalitzar imponent-li una màscara odiosa. No ens ho complicàvem massa, no per peresa mental, sinó perquè, sense haver de plantejar-nos-en les causes,

Alguns dels protagonistes s'hi han referit en llibres de memòries.¹ Els llistats que donen no són coincidents, però la conclusió que se'n pot treure és que els escriptors que la formaven eren bàsicament I. Agustí, J. Teixidor, S. Juan Arbó, X. Benguerel, M. de Riquer, R. Xuriguera, J. Janés, J. Vinyoli, J.M. Miquel i Vergés. Arbó

fundàvem la nostra apassionada i quotidiana fidelitat en arguments que fins i tot es trobaven en l'aire que respiràvem. Abans de pensar a ser «tothom», enteníem, per principi, que ens tocava de ser ben bé «nosaltres», condició que, de bon tros no hem aconseguit encara [...]

»És cert, cada dia es porta la seva inquietud, i la suma de les inquietuds d'una època, deu ser allò que la caracteritza. Els escriptors dels anys vint als trenta, amb el «Fabra» a la mà, sostenien una lluita dura, però saludable: buscar, cada u (amb poca esperança de trobar-la a breu termini), la forma expressiva adient al seu tarannà d'escriptor.

»Fins i tot en hores d'esbargiment i de repòs ens agradava de contrastar les nostres opinions, meitat per sentiments generacionals, meitat per afinitat literària, més que no pas per conviccions polítiques.» (Xavier BENGUEREL, *Memories. 1905-1940*, Barcelona 1971, ps. 231-232).

Vegeu també Sebastià Juan Arbó, *Memorias. Los hombres de la ciudad* (Barcelona 1982), ps. 135-137 i Ignacio Agustí, *Ganas de hablar* (Barcelona 1974), ps. 119-122 i 209-223.